

POPIS SANDŽAKA POŽEGA

Amina KUPUSOVIĆ

POPIS SANDŽAKA POŽEGA 1579. GODINE

(Defter-i mufassal-i liva-i Pojega 987.), sa osmanskog prevela Fazileta Hafizović
- Osijek, Državni arhiv, 2001. - (Građa za povijest Osijeka i Slavonije)

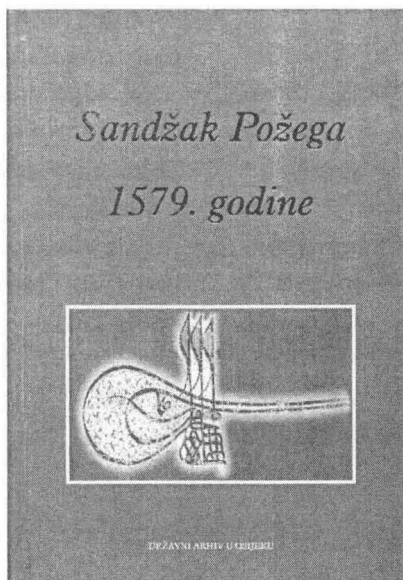
Historija bez oslanjanja na izvornu građu nalikuje narodnom rekla-kazala. Posljednje decenije na vlastitoj koži smo osjetili posljedice takvog shvatanja historije.

Historičari, čiji je zadatak bio da tumače događaje iz prošlosti na osnovu pouzdanih pisanih i materijalnih izvora, "naučno" su utemeljili genocid nevidenih razmjera. Pritom su se svi pozivali na "historijsko" ili "povijesno" pravo. Tek tada smo postali svjesni kako malo ili nimalo ne poznajemo svoju prošlost, ni nedavnu a kamoli onu od prije nekoliko stoljeća. Agresija na Bosnu i Hercegovinu i sve što je uz nju išlo probudila je u nama potrebu da naučimo više o sebi i svom okruženju. Dok su drugi na osnovu epskih pjesama pisali svoju historiju, mi smo omalovažavali rad naših vrijednih naučnika koji su prevodili izvorne dokumente sa jezika koji su u velikoj mjeri izumrli, pisali na osnovu toga svoje studije, izdavali knjige, naučne i stručne časopise. Odgajani smo i obrazovani, uglavnom, kao da od nas počinje svijet.

Je li vam poznato da je u periodu Osmanske vlasti Beograd imao više od 70 džamija. (Evlja

Čelebi u svom *Putopisu* kaže da Beograd ima 217 džamija, 10 mesdžida, 17 tekija, 8 medresa, a i poimenično navodi 32 džamije u kojima se klanja džuma-namaz). Znete li da je Užice nekoliko stoljeća bilo šehar sa oko 60 džamija, desetak mekteba, 2 hamama, deset tekija? Znete li da su mnogi gradovi i naselja u našem susjedstvu bili u doba uprave Osmanlija muslimanske kasabe? Danas u mnogima od njih nema ni traga od nekoliko stoljeća njihove historije. Znete li da je početkom 17. stoljeća *liva* Bosna brojala oko 71 % muslimanskog stanovništva? Godinama se od nas sakrivala naša historija. Ili još gore, mi nismo imali interesa da je naučimo i da iz nje naučimo.

Kako smo krenuli vjerovatno će se od generacija koje dolaze sakrivati predratna prošlost Banjaluke, Stoca, Višegrada, Foče i drugih gradova. Protivnik sam pesimističkih prognoza, ali ako se nastavi praksa koja se primjenjivala u toku 20. stoljeća zaboravit ćemo da je u Bosni i Hercegovini, na kraju 20. stoljeća potpuno srušeno preko 600 džamija, da je u Banjaluci, gradu u kojem nije bilo ratnih djelovanja

i sukoba minirano i srušeno 16 džamija. Historija jeste učiteljica života, ali čemu kad smo mi loši daci.

Knjiga koju ovdje imamo namjeru prikazati vrijedan je doprinos osvjetljavanju historije ovih prostora na jedan krajnje objektivn i utemeljen način. Radi se o prijevodu sa osmanskog jezika *tapu tahrir deftera* - opširnog popisa sandžaka Požega iz 1579. godine. Tapu tahrir defteri su katastarski popisi pojedinih sandžaka, preduzimani od strane centrale osmanske vlasti u određenim intervalima. Najveći broj sačuvanih originala ovih popisa čuva se u arhivima Republike Turske (Bašbakanlik Aršivi u Istanbulu i Tapu Kadastro Aršivi u Ankari). Saradnici Orijentalnog instituta u Sarajevu su dugi niz godina u okviru svog istraživačkog rada snimali i proučavali katastarske deftere koji se odnose na naše krajeve. U toku agresije na Bosnu, 17. maja 1992. Institut je granatiran i zapaljen. U tom požaru su između ostalog izgorjele i fotokopije tapu tahrir deftera sa signaturom OIS 10 (original koji je pohranjen u Istanbulu nosi naslov *Defter-i Mufassal-i Liva-i Pojega 987.* i ima signaturu *BBA TD 672*).

Naši osmanisti već su objavili stanovit broj prijevoda ovih historijskih izvora veoma značajnih za objektivno proučavanje naše historije pod osmanskom vlašću, naročito 15. i 16. stoljeća.¹ Stanovit broj historičara koristio je podatke iz ovih izvora, bilo da su sami čitali osmanske tekstove ili su preuzimali podatke iz objavljenih ili neobjavljenih prijevoda. Daljnji rad na njihovom prevođenju, kao i kritičko korištenje podataka koje oni donose vjerovatno će doprinijeti njihovom adekvatnijem vrednovanju.

Popis čiji je prijevod uradila Fazileta Hafizović odnosi se na Požeški sandžak. Prijevod je rađen prije agresije na Bosnu i Hercegovinu, u okviru projekta Orijentalnog instituta. Izdavač je Državni arhiv u Osijeku, a izdavanje je pomoglo i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Požeški sandžak osnovan je na području Požeštine 1538. godine. U kratkom periodu od osnivanja do 1541. pripada Rumelijskom, zatim Budimskom i od 1580. godine Bosanskom ejaletu. Poznato je da je Osmansko carstvo bilo podijeljeno na ejalete, veće upravne cjeline. Ejaleti su se dijelili na sandžake. Godine 1580. jedan od ejaleta Osmanske države dobiva naziv Ejalet Bosna. Unutar tog ejaleta obuhvaćeni su: bosanski, hercegovачki, kliški, krčki, zvrnički, pakrački i požeški

sandžak, koji su do tog vremena pripadali budimskom i rumelijskom ejaletu. Ejalet Bosna obuhvatao je mnogo šire područje od današnje Bosne i Hercegovine. Unutar njega nalazili su se i dijelovi današnje Hrvatske, Srbije, Sandžaka i Crne Gore.

Godine 1579., kada je sačinjen ovaj opširni popis, Požeški sandžak je obuhvatao kadiluke: Požeški, Brodski, Kadiluk Gorjani sa sjedištem u Đakovu, Orahovica, Virovitica, Osijek i Valpovo. Ovo je najpotpunije sačuvani popis Požeškog sandžaka. Na početku originala nalazi se tugra sultana Murata III, spisak 30 nahija koje su obuhvaćene popisom, a potom kanunnama, zakon na osnovu kojeg se vrši popis i oporezivanje.

Karakteristika Požeškog sandžaka u odnosu na Bosanski je porez *vratnica*. Ovaj porez se plaćao umjesto ispendže, a radi se o starom mađarskom porezu koji su Osmanlije preuzeli. Iznosila je 40 akči, a plaćala se po domaćinstvu, za razliku od ispendže, koja je bila lični porez. Muslimani su plaćali resmi-čift u iznosu od 22 akče što se podudara sa resmi-čiftom u Bosanskom sandžaku. U kanunnami su nadalje detaljno objašnjeni porezi koje je raja dužna plaćati, ušrovi na pojedine usjeve - žitarice, od sijena i, kako je navedeno, "svega ostalog što uspijeva na zemlji". Porezi su plaćani i na stoku, vodenice, voće i košnice. Kanunnama sadrži i propise o kopnenoj carini, tj. tržnoj pristojbi, kao i zakon o osječkoj skeli.

Naročito je interesantan popis kasaba ovog sandžaka. Požega, koja je bila i njegov centar, brojala je 406 muslimanskih domaćinstava u 10 mahala i 51 kršćansko domaćinstvo - 28 popisanih u mahali kršćana kasabe Požega i 23 u mahali kršćana katolika (Frenk). Osim dvije carske džamije, sultana Sulejmana i Selima II, spomenuta je i džamija Jahjabege te mesdžidi Hadži Džaferov, pisara Muslihuddina, Hadži Alije Balijinog, vojvode Kejvana, Bali-age i Hadži-age. Kasaba Osijek koja je bila središte istoimenog kadiluka broji 5 muslimanskih mahala sa 320 kuća i jednu kršćansku mahalalu sa 26 kuća. Kasaba Đakovo ima 5 muslimanskih i jednu kršćansku mahalalu. Kasaba Brod ima tri muslimanske i jednu kršćansku mahalalu.

Ovaj popis pruža veoma značajne demografske podatke. Na osnovu njega možemo pratiti širenja islama u ovim krajevima 40 godina nakon uspostave Požeškog sandžaka, razvoj naselja, zanatstva i drugih privrednih grana. Na osnovu ovog i još

nekoliko neobjavljenih deftera već je urađeno nekoliko radova o historiji Slavonije pod Osman-skom vlašću.² Na kraju ove knjige dat je i *Rječnik manje poznatih riječi*, kao i *Kazalo mjesta*.

Ukoliko ovaj prijevod primarnog historijskog izvora naiđe na objektivne istraživače koji će znati koristiti podatke koje on nudi, možemo očekivati nove još sadržajnije radove ne samo o ovom području nego o osmanskom sistemu uopće. Iako se radi o dijelovima današnje Hrvatske, interes je i bosanskohercegovačke historiografije da se bavi ovim i ovakvim temama budući da se radi o području koje je oko 150 godina bilo pod vlašću Osmanlija, jedno vrijeme u sastavu ejaleta Bosna. U svakom slučaju radi se o vrijednom doprinosu objavljivanju izvorne građe, poduhvatu koji bi trebao naići na veći društveni interes uopće.

BILJEŠKE

¹ Hazim Šabanović je objavio: *Krajište Isa-bega Ishakovića (1455.)*, (Orijentalni institut, Sarajevo, 1964.), Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*. (ANUBiH i SANU, Grada knj. XXVI, Društvene nauke knj. 22, Sarajevo, 1986.), Ahmed S. Aličić, *Poimenični popis Sandžaka vilajeta Hercegovina*. (Defter-i esami-i sancak-i Vilayet-i Hersek). (Orijentalni institut, Sarajevo, 1985.) *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604.* priredili su: Adem Handžić, Snježana Buzov i Amina Kupusović. (Bošnjački institut Zürich - Odjel

Sarajevo, Orientalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000.) Rječnik termina ovog četverotomnog izdanja uradila je Lejla Gazić, publikaciju su izvršili Aladin Husić i Alena Ramić, a uvodnu studiju Ahmed Aličić. Osim ovih deftera, koji se odnose na sandžake koji su se u potpunosti ili djelimično prostirali na teritoriji današnje Bosne i Hercegovine, objavljeno je i nekoliko deftera koji se odnose na prostore bivše Jugoslavije. To su sljedeća izdanja: dr. Hazim ŠABANOVIĆ, *Turski izvori za historiju Beograda*, knj. 1 sv. 1. Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566. - Historijski arhiv Beograda, Beograd 1964.; Branislav ĐURĐEV i Lamija HADŽIOSMANOVIĆ, *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića*. - ANUBiH, Posebna izdanja, knj. IX/1 i 2, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 2/1+2. Sarajevo, 1968. i 1973.; *Oblast Brankovića, Opširni katastarski popis iz 1455. godine* (defter-i mufassal-i vilayet-i Vlk, sene 859). Priredili: Hamid HADŽIBEGIĆ, Adem HANDŽIĆ i Ešref KOVAČEVIĆ. - Orientalni institut, Sarajevo 1972.; Bruce W. MCGOWAN, Ph.D., *Sirem Sancagi Mufassal Tahrir Defteri*. - Turk Tarih Kurumu, Ankara 1983.; Ahmed ALIČIĆ, *Turski katastarski popisi nekih područja zapadne Srbije XV i XVI vek, deo I, II, III*. - Historijski arhiv Kraljevo, Međuopštinski historijski arhiv Čačak, Historijski arhiv Titovo Užice, Čačak 1984-85.; Momčilo STOJAKOVIĆ, *Braničevski defter*, Historijski institut u Beogradu, Zbornik za istočnjačku historijsku i književnu građu, knj. 3, Beograd, 1987.; Nenad MOAČANIN, *Požega i Požeština u slopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.)* Naklada Slap, Jastrebarsko, 1997.

² Pogledati radove Fazilete (Cviko) Hafizović i Nenada Moaćanina.